

Krystyna Szczęśniak
Uniwersytet Gdański

ZAMOWY BIAŁORUSKIE ORAZ INNE TEKSTY LUDOWEGO LEKAROWANIA JAKO DOWÓD NA PRZENIKANIE SIĘ JĘZYKÓW I KULTUR NA OBSZARZE BYŁEGO WIELKIEGO KSIĘSTWA LITEWSKIEGO

Problematyką tego gatunku zajmuję się od jakiegoś już czasu, głównie interesuje mnie wykorzystywanie roślin w konkretnych tekstach. W dotychczasowych opracowaniach zwracałam też uwagę na odstępstwa od tradycyjnej budowy zamów i na różne ich nazwy funkcjonujące wśród Słowian wschodnich i zachodnich, a także na określenia używane przez Słowian, a nazywające tych, którzy zajmowali się *lekarowaniem*, zob. m.in. moja publikacja książkowa [Szczęśniak 2008], a także artykuły [Szczęśniak 2003: 10–110; 2003a: 211–220; 2005: 505–518; 2007: 299–314].

Wypada dopowiedzieć, że mimo rozwoju wiedzy i zdobywania nowych informacji o człowieku i funkcjonowaniu jego organizmu zamowy cieszą się nieodmiennie dużym powodzeniem, a nawet, sądząc po coraz to nowszych wydawnictwach i publikacjach prasowych, zyskują (szczególnie w Rosji i na Białorusi, acz nie tylko) na popularności. O tym, że nierzadko pojawiają się w nich również współczesne realia, mogą świadczyć na przykład słowa zapisane wśród informatorów: *Маеў дачке Каўпіроўскі памоз* (Val 1459, 333); *Хай не вераць Я гэта самому Гарбачову скажу* (Val 2643, 541)¹.

¹ Szerzej o tym pisałam w artykule *Nowe zamowy w aspekcie socjolingwistycznym* [Szczęśniak 2009], gdzie oprócz wspomnianych źródeł wykorzystywałam następujące prace: Н. Владимирова, *107 рецептов и заговоров народной медицины*, Москва 2005; *Заговоры и обереги в народной лечебной практике*, автор-составитель Н. А. Фомина, Минск 2004; *Лечение словом. Молитвы и заговоры*, Минск 2004; *Молитвенный народный лечебник*, Минск 2000; *Практика лечения заговорами*, Минск 2004; *Практика лечения молитвами и заговорами*, Минск 2003; Н. И. Степанова, *Гадания сибирской целительницы*, Москва 2006; tejsze, *800 новых заговоров сибирской целительницы*, Москва 2005. W tekstach tam przywoływanych znalazły się m.in.: narkomania, mobbing seksualny, lęk przed zwolnieniem z pracy, a ponadto takie tytuły: *Чтобы власти в просьбе не отказали*, *На злого начальника*,

Popularności tych tekstów i samego ludowego *lekarowania* można upatrywać w fakcie, że tam, gdzie nie ma możliwości pomocy ani racjonalnego wyjaśnienia sytuacji, lub gdy takowe istnieje, ale nie chcemy do niego się przyznać bądź też nie chcemy go przyjmując do wiadomości, człowiek odwołuje się do wróżb, zamówień. Nierzadkie są wszak przypadki, gdy ludzie (wśród nich na przykład polskie aktorki) przyznają, że w życiu kierują się zaleceniami wróżek. Iluż z nas nie zauważy czarnego kota przebiegającego przez drogę i nie skomentuje tego, chociażby w myślach? Żartobliwie też mówimy, że nie należy wstawać lewą nogą, a czasem dodajemy, że trzynastego i w piątek należy się wszystkiego (w domyśle: złego) spodziewać. Młodszym niezamężnym kobietom nie pozwalamy siadać na rogu stołu, bo „teściowa niesympatyczna – delikatnie mówiąc – będzie”. W kręgach osób mi bliskich są i tacy, którzy w swoich rodzinach mają tych, co „odmawiają różę” (umiejętność ta, jak mnie poinformowano, jest dziedziczona w rodzinie w prostej linii lub przekazywana kobietom w co drugim pokoleniu), inni – w tragicznych momentach ciężkiej choroby, nie mogąc pogodzić się z kresem życia osób im najbliższych – szukają pomocy u szeptunki z Orli lub Narewki. Można zatem przypuszczać, że świat zamów, szeptań i odmawiań będzie istnieć jeszcze długo, albowiem człowiekowi zawsze pozostaje nadzieja i wiara, że można zmienić to, co jest zdaniem innych nieuchronne...²

Same teksty zapisane we wspomnianych wyżej źródłach, a szczególnie te zebrane na terenach dzisiejszej Białorusi, które w przeszłości wchodziły w skład Wielkiego Księstwa Litewskiego, pokazują jednoznacznie (oprócz wielu innych spraw), jak skomplikowana była sytuacja językowa, narodowościowa i religijna na tym obszarze. Warto dodać, że cechą charakterystyczną zamowy była jej niezmienność. Miała odnieść skutek (w co wierzono) dopiero wtedy, gdy ją wypowiedział ktoś upoważniony, trudniący się zamawianiem na co dzień, znający samą zamowę i dodatkowe czynności wykonywane przy jej wypowiedaniu. To była (i jest) określona struktura z niezmienną, określoną formułą, właśnie dlatego w zamowach mogły się przechować (i faktycznie tak się stało) ślady dawnego współżycia wielu języków. Jeśli jeszcze zostały zebrane przez fachowców, którzy zapisali nie tylko same formuły, ale również dane osób zbierających i informacje o respondentach, typu: wiek, miejsce urodzenia i zamieszkania itp., możemy pokusić się o stwierdzenie, że wspomniane teksty są żywą skamieliną dawnego obrazu języka na tym obszarze.

W swych badaniach uwzględniłam dwa zbiory zamówień: *Замовы* (уклад., сістэм тэкстаў, уступ. арт. і камент. Г. Барташэвіч, Мінск 2000)³ i pracę wydaną w Mińsku

Если замучили проверками на работе, Если ждете комиссию с проверкой, На уважение в коллективе, Как привлечь к себе внимание начальства (для повышения по работе), Если мать ни с кем сыну жить не дает, Для тех, кто делал аборт, Чтобы квартирантов спроводить i wiele innych.

² A przecież już Lucia, wiejska *lekarzycha* spotkana na nadniemeńskich ścieżkach przez Elizę Orzeszkową, mówiła: „Kali ważmie na wieki, nia pamohuć leki”, zob. [Orzeszkowa 1888, 1888a, 1890, 1891].

³ W tej publikacji (korzystałam z 2. wydania) zebrane teksty podzielono na zamowy mające związek z działalnością gospodarczą człowieka i zamowy chorób, wyodrębniono też teksty odnoszące się do

sześć lat temu (2007) *Народная медицина. Рытуальна – магичная практыка, укладанне, прадмова і паказальнікі* Т. В. Валодзінай⁴. W tej ostatniej publikacji oprócz opisów różnych zachowań ludzi wobec chorób (w tym ludowych jednostek chorobowych) znajdują się też zamowy. Podziału zebranych materiałów dokonano metodą tradycyjną na: choroby dziecięce, kobiece, infekcje, dolegliwości skórne, choroby psychoneurologiczne, stomatologia, choroby oczu, głowy, uszu, gardła i nosa, chirurgia, uroki różnego rodzaju, przestrochy i lęki, inne choroby i ich symptomy, a w obrębie tychże jednostek chorobowych umieszczono teksty klasycznych zamów bądź takie, które mówiły o *lekarowaniu*. Wszystkie zgromadzone w badanych zbiorach zamowy zapisane zostały w języku białoruskim lub rosyjskim albo w tak zwanej triasiance, co jest ważne dla dalszych obserwacji.

W niniejszym artykule (dla zilustrowania tematu wielokulturowości i wielojęzyczności obszaru, z którego pochodzą) uwzględniłam występujące we wspomnianych źródłach (każdorazowo zachowując pisownię oryginału⁵):

- nazwy modlitw (1),
- nazwy osób wzywanych bądź występujących w samych formułach, w tym nazwy: Boga Ojca, Jezusa Chrystusa, Maryi (2), imiona przywoływanych świętych (3), nazwy kapłana, kościoła, świętych obrazów (4),
- nazwy świąt i poszczególnych dni roku liturgicznego (5),
- nazwy narodowości (6).

Ad 1. Nazwy modlitw zapisane w zamowach:

- перад загаворам прачытаць „Отча наш” (Val 57: 87⁶; Val 1818: 399; Val 2541: 525; Val 1490: 339; Val 2169: 462; Val 3362: 660); i „Отча наш” перамаліцца (Val 1262: 305); чытаюць па тры разы „Отча наш” (Val 588: 183; Val 3094: 614; Val 3229: 637; Val 3420: 673); „Отча” змаліцца (Val 2099: 447); говоры „Отчэ наш”

codziennego bytowania człowieka w kręgu rodziny i innych ludzi. Na ss. 392–586 podano wszelkie dane o każdym z tekstów znajdujących się w zbiorze (źródło zamowy, gdzie i u kogo zapisana, rok urodzenia respondenta, dane zbieracza, także inne wersje zamowy). Teksty pochodzą bądź ze źródeł pisanych, bądź zostały zebrane przez badaczy w terenie w latach 1973–1990. Nie zawsze w metryczce zamowy można znaleźć wszystkie z wymienionych wyżej danych.

⁴ W tym zbiorze metryczka znajduje się pod każdym tekstem (podobnie jak poprzednio są tu teksty pochodzące ze źródeł drukowanych, czasem dużo wcześniejszych, na przykład z lat 20. ubiegłego wieku, ale też zbierane w terenie). W pełnej wersji (niektóre teksty opatrzone są tylko nazwiskiem autora zbioru i stronami, inne mają dane o miejscach, gdzie dokonano zapisu) zawiera ona dane osoby zapisującej teksty (niekiedy są to inicjały), datę zapisu, dane respondenta (imię, nazwisko, formę odojcowską, miejsce zapisu, rok urodzenia), miejscowość i rejon. Jeśli podobny tekst zapisano w kilku miejscach u różnych ludzi, w metryczce zamowy podawane są kolejne dane respondentów i osób zapisujących. Teksty (zebrane w terenie) zostały zapisane w latach 1981–2006.

⁵ Chociaż zapisy w tym artykule mogą początkowo wydawać się niezgodne z jakimikolwiek zasadami pisowni, to jednak zachowują pisownię oryginału.

⁶ Pierwsza liczba oznacza numer zamowy, druga – numer strony, a występujący przed nimi skrót tytułu pracy, z której pochodzi przykład, jest rozwiązany na końcu artykułu.

- (Val 1537: 348; Val 3192: 631); прачытаць „Отчэ наш” (Val 1700: 381); тры разы чыталі „Ойча наш” (Val 96: 94; Val 2110: 449; Val 2162: 460; Val 3030: 603; Val 3368: 662; Val 3375: 663; Val 3399: 669); прачытаць „Ойца наш” (Val 1488: 338; Val 1636: 370; Val 2162: 460); малісь „Вотча наш” (Val 1858: 406); Отче наш (Val 2825: 572);
- памаліцца тры разы „Здравась, Марыя” (Val 1100: 277; Val 2186: 465; Val 3242: 655; Val 3262: 660); чытае „Здравась Марыя”, Памаліцца „Здравасць Марыя” (Val 1227: 300); чытаюць па тры разы „Багародзіцу” (Val 588: 183); Богородіцу гаворят (Val 1536: 348); „Здравась, Марыё” (Val 2690: 549; Val 3123: 618);
 - прачытаць „Анёл Гасподні” (Val 2098: 447); „Анёл Панскі” (Val 2118: 451); малітву „Радуйся, Дзева Марыя” (Val 3096: 614).

Ad 2. Nazwy Boga Ojca, Jezusa Chrystusa, Maryi⁷:

- Бог (Za 77: 51; Za 93: 56; Val 2303: 483); Попросіць Бога (Val 832: 227); Богу (Val 2431: 503); у Бога (Za 102: 59); vzdыхну да Бога (Za 53: 45); Ішоў Бог (Val 2510: 517); Бог Ацец (Val 2967: 593; Val 3134: 620); сам Госпад Бог (Val 1519: 344; Val 2551: 527); Гасподзь Бог (Val 2186: 456); Памажы мне, Госпадзі, скулы шептаці. Поможы мне, Госпадзі, скулы шептаці (Val 1160: 287); Памажы мне, Госпадзі (Val 1336: 316; Val 2154: 459); Помогі мне, Госпадзі (Val 2127: 453); Господі, дапоможы (Val 1533: 350); Першым разком, Господнім часком, Госпаду Богу памалюся (Val 1520: 345); прашу Госпада Бога і Духа Святога (Val 2015: 433); будзем Госпада Бога (Za 14: 36; Za 56: 46; Za 31: 40; Za 48: 44); Госпаду Богу памалюся (Val 644: 193; Val 1336: 315; Za 71: 49; Za 79: 52; Za 89: 55); Госпаду Богу памалюся, Госпада Бога папрашу (Val 131: 101); Гасподзь Бог (Za 73: 50; Za 76: 51; Za 79: 52; Za 89: 55; Val 2687: 549); Госпад Бог (Za 20: 38; Val 3015: 601); Госпаду Богу, Духу Святому (Val 2016: 433); Гаспадзі Божа, памілуй (Val 1858: 406; Za 73: 50; Za 79: 51); за Госпадам анёлаве (Val 3015: 601); Гаспадзі, Божачка! Благаславі, Отча! У імя Ойца і Сына і Святога Духа. Амін! (Val 1138: 283); Госпада буду хваліл (Za 13: 36); прашу Госпада (Za 20: 38); Гасподзь са мною (Za 72: 49); о Госпадзі (Za 24: 38; Za 29: 39; Za 27: 39; Za 68: 48; Za 87: 54); Прасці, Божа, спасі, Божа (Val 79: 92); дай (мне) Божа (Val 2139: 455; Za 53: 45); Пан Бог (Val 585: 183); Пану Богу на хвалу (Za 13: 36); Хай Пан Бог дапамагае (Val 2171: 462); Божухна – дацюхна (Za 179 :80); дай Божа (Za 33: 40);
- Бог Сын (Val 3134: 620); Гасподні Сын (Za 30: 40); Гасподзь Сус Хрыстос (Za 48: 44; Za 72: 50); Госпадзі Сус Хрыстос, сын Божы, помілуй нас (Za 105: 60); Сус Хрыстос (Za 78: 51; Za 107: 61); Суса Хрыста за ручку вела (Val 366: 147); Суса Хрыста прынябеснага (Za 18: 37); Суса Хрыста (Za 48: 44); а Сус Хрыстос

⁷ Tylko w przeglądanej pracy [Замовы 2009] znalazłam określenie *Mamka Boska*, którego nie spotkałam w dwóch tomach szczegółowo badanych dla potrzeb tego artykułu.

- благослоўляў (Val 1539: 349); Сус Хрыстос (Za 9: 35; Za 17: 37; Za 34: 41; Za 43: 43; Za 76: 51); Сусу Хрысту (Za 166: 77); О ты Сусе, наш Сусе (Za 34: 40); Хрыстос (Za 51: 45; Za 107: 61); Ты спородыла Хрыста (Val 459: 164); Радзі Хрыста (Val 1202: 295); Ішол Ісус Хрыстос (Val 583: 183); сам Ісус Хрыстос (Za 28: 39; Za 34: 40); Ісус Хрыстос памажы (Val 1487: 337; Za 96: 57; Za 85: 53); Ісуса Хрыста (Za 6: 25; Za 81: 53; Za 85: 53; Za 102: 59; Za 165: 77; Za 192: 84); Ісусу Хрысту (Za 192: 84); ад Хрыста (Za 76: 51); у фігуры распятага Хрыста (Val 664: 197); Хрысту паклонімся (Za 53: 45); Ішоў пан Езус (Za 59: 46); прамовіць пяць пацераў да Пана Езуса (Val 794: 221); Ішэв Езус (Val 1568: 354); у чвартак рана праводзілі жыды Езуса. Езус плача, жыдзі пытаюць: „Чаго Езусе, плачаш?” (Val 933: 242); Боскі Сын (Val 1100: 277); Боскі Сын (Val 110: 227); так сказаў Божы Сын. Амін, амін, амін (Val 1202: 295); прыказаў Божы Сын (Val 1227: 300); Спасіцель (Za 228: 93; Za 87: 54);
- Божа маці (Za 26: 39; Za 85: 53; Za 102: 59; Za 165: 77; Za 172: 78); маць Божа (Za 34: 40); Божа мацер (Za 93: 56); мацер Божая (Za 43: 43; Za 197: 85); Божая мацер (Za 87: 54; Za 228: 93); Божая матка (Za 94: 57); Святай Прачыстай пакланюся. Свята Прачыста Божа (Val 1520: 345); Прачыстая матка (Za 99: 58); Прачыстая Маці (Za 55: 46); сядзіць маць Прачыста (Za 55: 46; Za 197: 85); Прачыстая, пасадзі (Za 164: 77); прачыста мамачка (Za 72: 49); маці Прачыстай пакланюся (Za 72: 49); маць Прачыстая (Za 63: 47; Za 68: 48; Za 72: 49; Za 73: 50; Za 78: 51; Za 95: 57; Za 101: 59; Za 107: 61; Za 134: 69; Za 239: 96); прачыстая маць (Za 95: 57); Гасподзь Богі Божа Маці (Val 2499: 515); святая маць Прачыстая (Za 168: 78); Прачыстая мая маці (Za 181: 81); Прачыстай Божай Матцэ пакланюся (Val 60: 88); очыстай Божой Мацер паклонюся, Прочыста Божа Маці (Val 644: 193); бяруць ікону Божай Маці (Val 662: 196); Ёшла Божа Маці на тайну вечэру (Val 366: 147); Божая Маці (Val 2498: 515); а Божа Маті полівала (Val 1539: 349); маць Прасвятая Бугуродзіца (Za 76: 51); Прасвятая Богародзіца, Божая маці (Za 34: 40); святая маць Бугуродіца! (Za 84: 53); Прэсвятая Бугуродіца! (Za 70: 49; Za 108: 62); Прэсвятая Бугуродзіца (Za 70: 49; Za 108: 62); Прэсвятую матар Бугуродзіцу (Za 48: 44); Прэсвятая матар Божая (Za 48: 44); Присвятая Бугуродіца! (Val 2633: 539); матачка Насвенчая (Val 3070: 610); Праслаўлённая Маці Божая (Val 3042: 606); Маты Марія! (Val 459: 164); радзі Божай Мацеры (Val 1202: 295); Святая Марыя хадзіла (Val 1117: 279); Ісуса Христа і Прэчисту Мамку (Val 131: 101); Прэсвятая Дева Божая Маты (Val 1544: 350); Найсвеншая Матка (Val 2186: 465); Найсвенча Паненка Матёнка (Val 3207: 633); Найсвеншая Марэя (Za 74: 50); Найсвенчая матачка (Za 94: 57); Прачыста Божа маці (Za 138: 70); Прачыстая матка (Za 216: 90); маць Прачыстую і дзеву чыстую (Za 193: 84); Святой Прачыстай ўкланюся (Val 2359: 492); святая Прачыстая матушка (Za 194: 84); Прачыстай пакланюся (Za 89: 55); Прачыстай Матцы (Val 3047: 607); з Прачыстай мацеры (Za 96: 58; Za 122: 65); а ти, сьвятая Прэчистая Божа Маці, приступі, памажи (Val 1436: 330); сьвятая Пакрова

(Val 2718: 555); святая Пакрова, мамка Хрыстова (Za 181: 81); мамка Хрыстова (Za 181: 81); Казаньская Божая маць (Za 84: 53); Казаньская Божая мацер (Za 78: 51); мацер Божыя пачаеўская (Za 78: 51); упрашаю я Божую мацер: Мугулеўскую, Пачаеўскую, Варкалабаўскую (Za 228: 93).

Ad 3. Imiona świętych przywoływane w zamowach:

- Пятро і Павел (Za 34: 41; Za 209: 89); свентые Пятро і Павал (Val 3123: 618); Пётру – Паўлу (Za 237: 96); святому Пётру і Паўлу (Za 207: 88); Пятро і Павял (Za 208: 88; Za 207: 88); Ішоў апостоў Пётра (Za 206: 88); Пятро і Паўло (Za 122: 66); на Пятро май траецкі збіраюць (Val 680: 200);
- ти, сьвяты Никола, глядь на усьо ета (Val 1436: 330); а то стану Ніколушку – бацюшку (Za 177: 8); А ты, сьвяты Мыколай, од рожы помогай (Val 1540: 349); Мікалаю святому (Za 16: 37); Мікулай чудатворец і сьвяты божы (Za 16: 37); сьвяты вотчай Мікола (Za 159: 76); отче Микола (Val 2731: 557); сьвяты Мікола (Za 61: 47; Za 68: 48; Za 152: 74); і святому вотчу Міколу; сьвяты вотча Міколачка (Za 74: 50); сьвяты Міколушка (Za 87: 54; Za 268: 104);
- Міхайла Архангал (Val 1824: 400); Міхайла – архангал (Za 161: 76; Za 107: 61); сьвяты Міхаіл – архангал (Za 4: 34; Za 241: 97); святэй Міхайла – арханій (Za 19: 38); свято Міхайла стаіць (Za 70: 49); акрымі Міхаіла – архангала (Za 79: 52); Міхаіла – архангал (Za 79: 52); Міхайлу архангала (Za 193: 84); Міхайла – архангел (Za 87: 54); сьвяты Міхайла (Za 68: 48); сьвяты Міхайла – арханій (Za 25: 38); сьвяты Міхайла – архангала, вазьмі сваю трубу (Za 154: 75); святое Міхаіл (Za 128: 67); Міхайла – архаіла (tu: Nom. sg.; Za 216: 90); ангелы божыя і архангелы: Міхаіл, і Гаўріл, Рахваіл, Сасахваіл, Гадуіл, Вархвалаіл (Za 80: 52);
- хвароба св. Валентыя (Val 1847: 404); сьвяты Валенце (Val 3239: 639);
- сьвяты Іван (Za 25: 38); на Іванаў дзень (Val 2032: 37); яго свитылы на Яна (Val 3259: 642); Івана Ксьціцеля, Спасіцеля (Za 193: 84); Івана Ксьціцеля (Za 295: 109); Яна Храсьціцеля Ісуса Хрыста (Za 237: 96); Іванам Залатавусам, Іван Залатавус (Za 221: 92); на Яна (Val 3353: 658);
- Марыя і Марга! Сёстры брата Лазара! (Val 2139: 455); Мар'я, Мархва, Пелагея, тры сястры Лазара! (Val 2158: 459);
- на Блажэя цераз пару дней пасля Грамніц у касцэле ксёндз вот так дзве свечкі прыкладавал (Val 2439: 505); на свята Блажэе (Val 2440: 505);
- ехаў Юрай на сваём кані (Za 89: 55); прашу святого Іоргія, сьвяты Іоргі (Za 244: 98); іду я на Юр'евай расе (Za 17: 37); Юр'ева расінка (Za 132: 68); прашу цябе святое Юр'е (Za 128: 67); аж сьвяты Юры каня запрагае (Za 53: 45); сьвяты Юра (Za 61: 47); сьвяты Юры, Ягоры (Za 68: 48); Юр'я святога (Za 141: 71); святое Юр'е (Za 128: 67); святому Юрыю (Za 54: 46); ехаў сьвяты Юры – Рыгоры; как святому Юр'ю – Рыгор'ю (Za 135: 69); сьвяты Юрэй – Рыгорэй (Za 155: 75); сьвяты Юрай – Ягорай (Za 154: 75; Za 156: 75); сьвяты Юры – Ягоры (Za 157: 75; Za 159: 76);

Za 160: 76); святому Юр'ю – Ягорью (Za 156: 75); святому Юр'ю – Ягор'ю (Za 218: 91); святы Юр'я – Ягор'я памажыця вы мне (Za 132: 68); святы Юрай – Ягорай спасай маю карову (Za 130: 68; Za 134: 69); святы Ягорай – пабеданосец (Za 54: 46); святы Ягоры з кап'ем, вострым мячом (Za 105: 61); святы Ягоры (Za 159: 76; Za 163: 77); святы Ягоры беданосец (Za 87: 54); і святому Юры і Ягоры (Za 74: 50); святы храбры Ягорай (Za 152: 74); святы Ягорый (Za 218: 91); святы Георгі (Za 137: 70)⁸; святы Георгі (Юры?⁹) храбры (Za 297: 110);

- святы Хвядос (Za 25: 38); святы Хвядосій (Za 61: 47); і Хвядосяму (Za 74: 50);
- Ілля (Za 61: 47), святы Ілля (Za 28: 39), святы Лля (Za 1063: 316);
- прашу Храла і Лаўрыя (Za 244: 98); святому Хралу і Лаўрыю (Za 129: 67); святы прападобны Хролій (Za 152: 74); святому Хролу і святому Лаурыю (Za 218: 91); святы Хрол і святы Лаурый (Za 218: 91);
- святы Аўлас памагае (Za 53: 45); і Исакаву, і Якаву, і Антоняму (Za 74: 50); святы Антоній і Пакрова, храбры пабедоносец (Za 61: 47); святые кіяўскія Антоній – Хвядосій (Za 79: 52); тры 'посталы: Васіль і Марціяній і святы Антонія (Za 29: 39); чатыры вангелістыя: Матвей і Марка, і Лука, і Іван Баслоў (Za 45: 43); чатырма евангалістамі: Іванам, і Маркам, Лукою і Матвеем (Za 80: 52); Лука (Za 31: 40; Za 51: 45); святому Уласію і Панасію (Za 129: 67); Кузьма, Дзямян (Za 248: 93); Святы Оурам на зелле ораў (Val 1539: 349); на абразе св. Параскевы (Val 2316: 485); тры малітвы да святой Апалоніі (Val 2081: 444); Светы Мартин, раздери на аршын (Val 649: 194); апярэзваэцца поясам святога Францішка (Val 641: 192).

Ad 4. Nazwy kapłana, kościoła, świętych obrazów i czynności modlitewnych:

- Свяшчэннік на 3 палях чытаў Евангелле і крапіў святой вадой (Val 1010: 260); святар Вяліка-Жухавіцкай царквы (Val 1019: 263); свайго святара (Val 1019: 262); Верылі, што халера без прынясення жывой ахвяры не спыняецца (w dalszej części tej informacji jest mowa o zwierzętach składanych w ofierze; w grobie syna mieszkaniec pochował osiem żywych kotów, ale też często, i tu padają nazwiska ofiar i miejsca, gdzie tak postąpiono, przynoszono w ofierze ludzi, najczęściej starych i chorych, choć zdarzyło się też, że w ten sposób chciano pochować żywcem *swajgo святара*, on jednak uprosił, by pozwolono mu choć przygotować się na śmierć; niekiedy odkopywano zmarłych i nad nimi, wbrew woli prawosławnego księdza, odprowadzono odpowiednio odmowy, przez co oczywiście choroba bardziej się szerzyła) (Val 1020: 263); кладуць на алтар сярэбраны рубель [...], а потым аддаюць яго ксяндзу на „інтэнцыю” п'яніцы (Val 2019: 434); бацюшка (Val 1965: 425; Val 1963: 425), як батюшка; коло цэрквы (Val 1963: 425); у касцэле ксёндз вот так дзве свечкі прыкладавал (Val 2439: 505);

⁸ Jest to tekst zalecany do wypowiedziania „na Юр'я, два раза в год”.

⁹ Tak w oryginale.

- робіць знакі крыжа (Val 1835: 402); перахрысціцца (Val 1100: 227; Val 1227: 299); перахрысціць (Val 1104: 227); пэрэхрыстыш; пэрэхрысты (Val 1537: 348); перахрысьціцца (Val 1926: 418; Val 2436: 504); пахрышчуся, памалюся (Val 2016: 433); хрысціш гэту ваду, пахрысціць (Val 2130: 453);
- перад іконай (Val 1935: 419); перад цудоўным абразом у касцёле ці царкве (Val 1820: 399); на абразе св. Параскевы (Val 2316: 485); чатыры вуглы абраза (лепш „Маці Божай”) (Val 663: 196); ікона (Val 3461: 679);
- ў царкве (Val 1822: 400; Val 3245: 640; Val 3277: 645); в царкву (Val 2919: 586); у царкву (Val 1965: 425); з царквы (Val 2129: 453); у цэрквы (Val 3275: 645); як пойдуть у цэркаў; коло цэрквы (Val 1963: 425); царкоўныя свечкі (Val 3230: 637); у касцёле ці царкве (Val 1820: 399); у касцэле (Val 2439: 505).

Ad 5. Nazwy świąt iszczególnych dni roku liturgicznego:

- адымаць трэба прымерна ў Піліпаўку, у Вялікі Пост (Val 715: 206); самым шчаслівым днём для здымання каўтуна лічыцца Усяночная, „як Хрыста клічуць” (Val 1934: 419);
- у Вербную нядзелю (Val 2129: 453); на Вербніцу (Val 2128: 453);
- Святое Вялікадня, знятую на Вялікдзень (Val 790: 221); на Вялікдзень (Val 881: 234; Val 888: 235; Val 942: 245; Val 2203: 468; Val 2750: 560; Val 2751: 560); пасля Вялікадня (Val 791: 221); ў першы дзень Вялікадня (Val 2063: 442); когды пэршы звун на Вэлыкдэн (Val 856: 230); разам з Велікоднаю (Val 1052: 269); ёдуць на Пасху, ув ночы (Val 855: 230; Val 2322: 485); ва врэмя Пасхі (Val 2318: 485); на Паску (Val 857: 230); на Паску, на Всеношчну (Val 1952: 423); на Всюночну (Val 1963: 425); на Усюношную (Val 1965: 425); ў час Усюночнай (Val 1964: 425); Як идуть люды з цэрквы, з Усюночнии (Val 874: 233); на Усюночну (Val 1961: 424); на Усеночную (Val 2001: 431); на Усюночную (Val 1942: 421); до Всеночной носяць, а на Всеночной ішчуть (Val 1944: 422); на Усеночну (Val 1937: 420);
- на Спаса асвечаны, ці на Спленне (Val 2880: 581); на Спленне (Val 2903: 584);
- тольке ў Чистой четверг (Val 1962: 425); у Чысты чацвер (Val 269: 1181; Val 1180: 291); у Чысты чэцьвер (Val 2604: 534); у Чысты чэтвэр (Val 1943: 421); у Чысты чэтвэрг (Val 1050: 269); у Чысты чэтвэрг перэд Пасхой (Val 1935: 420); у Чысты четверг (Val 2608: 535); у Чысты чэтвэрг (Val 1652: 372); у Чысты чытвір (Val 1936: 420); у Чысты чацвер (Val 2601: 534; Val 2602–2603: 534); у Чысты чацвер (Val 2605–2606: 535); ў Вялікі чацвер (Val 1051: 269; Val 1180: 291); у Чысты чэтвэрг (Val 3183: 629); Чысты чэцьвер (Val 2600: 534); Чысты чацьверг (Val 2748: 559); а таксама Чысты чацвер і „Мезінна” субота – самы кароткі суботні дзень у годзе (Val 1934: 419); ці ў Чысты чэцьвер (Val 1939: 421); чацвер перад Пасхай (Val 3144: 622); чвартак рана праводзілі жыды Езуса. Езус плача, жызі пытаюць (Val 933: 242);
- у Вялікую суботу (Val 1939: 421); у Красну суботу (Val 1940: 421);
- Святое Юр’я і святы Мікола (Val 586: 183); на Юр’е (Val 1818: 399);

- на Прачыстую (28 жніўня) (Val 969: 251); на Прачыстую свяцілі зелле (Val 3122: 618);
- і на Звеставанне (Val 1047: 268); Як пятно радзімае, нека з чістага золата змывалі. Сходнімі днямі (Val 1147: 284); е празднік Пакрова (Val 2718: 555);
- ў першы дзень Каляд (Val 2598: 534); хто паміж Каляд есць грэцкія крупы; між Каляд (Val 1063: 271); на першы дзень Каляд (Val 1143: 284); на Каляды (Val 1641: 370; Val 2203: 468; Val 2357: 491); ня пякуць на Каляды хлеба да Шчадраца (Val 2277: 479); у Калядныя вечары (Val 1891: 412); між Каляд (Val 2296: 482; Val 2358: 491); пад столлю на Каляды (Val 1047: 268);
- ад Раства Хрыстовага да Вадохрышча (Val 2296: 482; Val 2358: 491); Каляды да Вадохрышча (Val 2589: 532); на Ражство Хрыстова (Val 1153: 285); на Новы Год (Val 1154: 286); Ад Ражства да Новаго Года (Val 2585: 532); У святкі не нада есці гарох (Val 1242: 302); на Вілію (Val 2746: 559);
- то не на Яна, а пэрд Трьюцею (Val 1877: 409); на Яна (Val 3353: 658; Val 3259: 642); на Купаўнога Івана (Val 1946: 422); перад Іванам Купалам (Val 2318: 485); на Ведзьміна Івана (Val 2805: 568); што як на Яна зілля святымо і нэсом батюшку (Val 2597: 533); дзевяць купальскіх чарвячкоў (Val 1571: 354); перад Святым Янам (Val 1532: 347); пэрд Яном (Val 2212: 469); на Купалу (Val 3270: 644);
- а завтра должна быць Троица (Val 1864: 406); на Тройцу (Val 2426: 502); на Траецкія дзяды (Val 1397: 324); ёго возілі перэд Дедамі (Val 1702: 381); Гэтую замову чытаюць на Дзяды ў пятніцу, суботу, панядзелак (Val 2016: 434); на Дзяды (Val 2074: 443); как Дяды (Val 2073: 443);
- на Громныцы засвітамо свічку (Val 2427: 503); свічка з Громніц; светылы на Грумныцы (Val 1535: 348); на Грумныцы (Val 1537: 348); на Громніцу (Val 1536: 348); на Громныці; Громнычка (Val 1543: 349); дапамагае „грамнічная” і наогул любая асвечаная свечка (Val 2144: 456); грамнічныя свечкі (Val 1866: 407); громнычну свечачку (Val 3272: 644; Val 3276: 645); грумнычну свечку (Val 3353: 658); громнэчну свичку (Val 3273: 645); грамнічнай свечкай (Val 3274: 645; Val 3342: 655);
- калі вянок (завіты на Духа) (Val 2423: 502);
- на Галавасека ломят каліну (Val 2429: 503);
- калі на Сёмуху (Val 2596: 533).

Ad 6. Nazwy narodowości zapisane w zamowach:

- ад ліхаманкі ўзяць бляшку ад *яурэйскага багамолля*, што бывае на касяках дзвярэй (Val 768: 217); у чвартак рана праводзілі **жыды** Езуса. Езус плача, **жыдзі** пытаюць (Val 933: 242); „Булкай жыдоўскай”, што жыды пяклі на шабас (Val 1573: 354);
- прышла цыганка варажыць (Val 1534: 347);
- ад падвею ў нас татары дужа памагалі, ездзілі ў Арду, у Клецкім р-е жылі (Val 1880: 409).

Jak zatem widać z powyższego materiału, wielonarodowość, wieloreligijność, wielokulturowość i wielojęzykowość (wielodialektalność), a także obecność wielu wyznań na obszarze Wielkiego Księstwa Litewskiego doskonale uwidoczniły się w zamowach i ludowych słowach *lekarowania* zapisanych na obszarze dzisiejszej Białorusi różnymi odmiankami języka białoruskiego, rosyjskiego czy trasianką. Wśród tekstów zebranych we wspomnianych zbiorach nie ma zapisów polskich. Powyższe zjawiska przejawiają się nie tylko bezpośrednio w nazwach kościoła i cerkwi (obie nazwy, podobnie jak nazwy kapłanów, mogą się czasem odnosić, jak to wynika z treści zamów, zarówno do religii prawosławnej, jak i rzymskokatolickiej), świąszczenika (swiatara, batiuszki) i księdza, ale też w różnych wersjach nazw podstawowych modlitw: „Ojczy nasz” („Отча наш”, „Отча”, „Отчэ наш”, „Ойча наш”, „Ойца наш”, „Вотча наш”, „Отче наш”), „Zdrowaś Marjo” („Здравась, Марыя”, „Здравасць Марыя”, чытаюць па тры разы „Багародзіцу”, „Богородіцу” гаворят, „Здравась, Марыё”). Szczególnie ciekawa jest tu wersja ostatnia. Z kolei modlitwa na Anioł Pański została nazwana w zamowach: „Анёл Гасподні” i „Анёл Панскі”, w pierwszej wersji mamy do czynienia z hybrydą polsko-wschodniosłowiańską, w drugiej – z nazwą polską.

Same modlitwy zanoszą się bądź pod ikoną, bądź pod świętym obrazem. Różne są też imiona Boga (Пан Бог, Гасподзь Бог), Jezusa (пан Езус, Госпадзі Сус Хрыстос, сын Божы, Боскі Сын), Maryi (Прэсвятая матар Божая, Присвятая Бугуродица, матачка Насвенчая, Найсвенча Паненка Матэнка, Праслаўлённая Маці Божая, Маты Марыя, Прачыстай Божай Матцэ пакланюся) – jak widać, pojawiają się różne określenia, niekiedy bliskie wręcz kultowi pogańskiemu (choć takie formy, jak прачыста мамачка, мамка Хрыстова, Божухна дацюхна, Божачка są w gwarach i folklorze dopuszczalne). W tekstach występują też nazwy czynności poprzedzających i zamykających modlitwę (np. przeżeganie się). Nie dziwią zapisane w zamowach charakterystyczne dla tego obszaru cechy dialektalne, jak akanie (Отча наш, Гаспадзі Божа, Ва імя Айца), ukanie (Бугуродица!, Прэсвятая Бугуродица!, Прэсвятая Бугуродзіца, Прэсвятую матар Бугуродзіцу; на Грумныцы, грумнычну свечку), ciakanie i dziakanie (Гасподзь, Дзямян, ўзяць бляшку, панядзеляк, чацьверт), a także wiele innych, choć nie pojawiają się one w badanych tekstach konsekwentnie.

Wspomnianą wielojęzyczność (wielodialektalność) i wieloreligijność widać też w wybranych z zamów nazwach i typach świąt, które czasem są zbieżne w obu podstawowych religiach, a czasem zupełnie różne, oraz w imiennictwie świętych (raz jest to Jan, raz Iwan, warto jednak przypomnieć, że obie formy imienia występują w białoruskim tekście zamowy). Zaskakuje również wielość określeń odnoszących się do św. Jerzego¹⁰ (Юрай, прашу святого Іоргія, святы Іоргі, Юр’ева расінка, прашу

¹⁰ W prawosławnych kalendarzach rosyjskich i białoruskich znajdziemy informację, że 6 maja (23 kwietnia) obchodzi swoje święto między innymi Георгі Победоносец i że jest to Егорьев день; inne nazwy tego patrona to: Егорый весений, Егорий храбрый, Егорий (Юрий) вешний, Ягорый, Юр’е-Ягор’е Частны Леса. O tym Jerzym mówi się, że jest „głodny, bo na przednówku”, natomiast o Jerzym

цябе святое Юр'е, святы Юры, святы Юра; святы Юры, Ягоры, святому Юрыю, святы Юры – Рыгоры; святы Юр'я – Ягор'я, святы Юрай – Ягорай, святому Юр'ю – Рыгор'ю, святы Юрэй – Рыгорэй, святы Юрай – Ягорай, святому Юр'ю – Ягор'ю, святому Юр'ю – Ягор'ю, святы Ягорай – пабеданосец, святы Ягоры з кап'ём, вострым мячом, святы Ягоры беданосец, і святому Юры і Ягоры, святы храбры Ягорай, святы Ягорый, святы Георги¹¹; святы Георгі / Юры?), św. Mikołaja (Никола, Ніколушку – бацюшку, святы Мыколай, Мікалаю святому, Мікулай чудатворец і святы божи, святы вотчай Мікола, отче Микола, святы Мікола, святы вотча Міколачка, святы Міколушка), śś. Piotra i Pawła (Пятро і Павел, свентые Пятро і Павал, Пётру – Паўлу, святому Пётру і Паўлу, Пятро і Павял, Ішоў апостоў Пётра, Пятро і Паўло). W badanych tekstach występują też niekiedy imiona świętych w wersji charakterystycznej tylko dla religii prawosławnej czy rzymskokatolickiej. Czasem są to imiona świętych znane w obu religiach (co ciekawe, nieraz w innych wersjach językowych, a nieraz w takich samych; святы Антоній, святы Антонія, чатырма евангалістамі: Іванам, і Маркам, Лукою і Матвеям, да святой Апалоніі, светы Мартин, святога Францішка), niekiedy wspomina się w zamowach świętego znanego tylko w prawosławiu (святы Ілля, святы Оурам, святы Хвядосій, святы прападобны Хролій, святому Хралу, святому Уласію і Панасію).

Ogromne bogactwo nazw świąt, dni ważnych w roku kościelnym, ale także takich, które dziś chrześcijaństwo łączy na przykład ze św. Janem, a wcześniej wiązano je z Kupałą (на Купаўного Івана, перад Іванам Купалам, на Ведзьміна Івана, што як на Яна Івана Ксьціцеля, Спасіцеля; Івана Ксьціцеля, Яна Храсьціцеля Ісуса Хрыста, Іванам Залатавусам, Іван Залатавус, на Яна), świadczy o znaczeniu tych świąt w ludowym *lekarowaniu*.

Zamowy przywołują różne nazwy dni poprzedzających Wielkanoc i samą nazwę święta. Pojawiają się w nich zarówno wschodnie wersje: Вялікдзень, ёдучь на Пасху, ув ноци; ва врэмя Пасхі; на Паску, jak i formy bliższe językowi polskiemu: на **Всеношчну** і на **Всюночну**; на **Усюношную**; ў час **Усюночнай**; Як идуть люды з цэрквы, з **Усюночнии**; на **Усюночну**; на **Усеночную**, на **Усюночную**; до **Всеночной**. Konsekwentnie też (w języku polskim mówi się „w pierwszy **dzień** Wielkiej-pocy”) zapisano w zamowach: ў першы **дзень** Вялікадня. Z kolei Wielki Tydzień w zamowach wspomina się głównie przez Wielki Czwartek (Чистой четверг і jego wersje), ale ani razu nie pojawia się w nich Wielki Piątek ani Wielka Środa, choć mowa jest o Wielkiej Sobocie (у Вялікою суботу; у Красну суботу).

zimowym (9 grudnia) – że jest „chłodny”. Niektórzy badacze uważają, że zastąpił on pogańskiego Jaryłę, syna Dadźboga i Łady, opiekuna urodzaju i miłości. O zwyczajach związanych z tą postacią i jej świętem zob. szerzej w pracach: [Славянские древности 1995: 496–498; Беларускі фальклор 2005: 805–806; Szczesniak 2008: 242]. Można w nich też znaleźć wiele ciekawych informacji na temat świętych przywoływanych w zamowach.

¹¹ Jest to tekst zalecany do wypowiedziania „на Юр'я, два раза в год”, a więc pierwsza wersja imienia niewątpliwie odnosi się do św. Jerzego.

W nazwach świąt znajdujemy w badanych tekstach określenia niespotykane w Kościele rzymskokatolickim, jak: вянок завіты на Духа, на Галавасека ломят каліну, на Сёмуху; ў Піліпаўку, на Траецкія дзяды, перэд Дедамі, на Дзяды, как Дяды; Каляды да Вадохрышча.

Równie ciekawe dla kogoś, kto śledzi ślady wielokulturowości na dzisiejszej Białorusi, są informacje dotyczące narodowości, które zapisano w zamowach pośrednio: mówi się w nich o bułce żydowskiej wypiekanej na szabas, koniecznej do odżegnienia konkretnej dolegliwości (a zatem Żydzi zamieszkiwali obszary, skąd pochodzą te teksty), wspomina się również Tatarów i Cyganów. Nie pojawiają się natomiast w zamowach ani narodowości wschodniosłowiańskie, ani Polacy, można więc przypuszczać, że wschodni Słowianie i Polacy byli swoi, a wyżej wspomniane narodowości traktowano jako obcych.

SKRÓTY

- Za – *Замовы*, 2000, уклад., сістэм тэкстаў, уступ. арт. і камент. Г. Барташэвіч, Мінск.
- Val – *Народная медыцына. Рытуальна – магічная практыка*, 2007, укладанне, прадмова і паказальнікі Т. В. Валодзінай, Мінск.

BIBLIOGRAFIA

- Orzeszkowa E., *Ludzie i kwiaty nad Niemnem*: „Wisła” II, 1888, s. 1–15; „Wisła” II, 1888a, s. 675–703; „Wisła” IV, 1890, s. 1–31; „Wisła” V, 1891, s. 235–703.
- Szcześniak K., 2003, *Słowo narzędziem magii*, [w:] *Wokół struktury słowa*, red. A. Pstyga, Gdańsk, s. 101–110.
- Szcześniak K., 2003a, *Wiedzmy i lekarzychy, znachorzy i znachorki w nadniemeńskiej rzeczywistości wieku XIX i XX*, [w:] *Praca i odpoczynek w literaturach słowiańskich*, red. E. Małek, Łódź, s. 211–220.
- Szcześniak K., 2005, *Wschodniosłowiańskie zamowy jako przykład tekstu rytualnego*, [w:] *Rytuał – Język – Religia*, red. R. Zarębski, Łódź, s. 505–518.
- Szcześniak K., 2007, *Świat roślin zapisany w „nagovorach” wschodniosłowiańskich*, „Acta Baltico-Slavica”, 31, s. 299–314.
- Szcześniak K., 2008, *Świat roślin światem ludzi na pograniczu wschodniej i zachodniej Słowiańszczyzny*, Gdańsk.
- Szcześniak K., 2009, *Nowe zamowy w aspekcie socjolingwistycznym*, [w:] *Феномен памежка. Славянскія мовы, літаратуры і культуры: этнас ў святле і сучаснасці*, рэд. С. П. Мусіенка (i інш.), Гродна, с. 215–223.

- Беларускі фальклор 2005 – *Беларускі фальклор. Энциклапедыя*, 2005, рэд. Калегія: Г. П. Пашкоў, Л. В. Календа, В. А. Войніч, К. Б. Кабашнікаў, А. І. Лакотка, С. С. Лаўшук, А. С. Ліс, З. Я. Мажейка, І. Дз. Назіна, М. Ф. Піліпенка, Л. М. Салавей, І. У. Саламевіч, т. 2, Мінск.
- Замовы 2000 – *Замовы*, 2000, уклад., сістэм тэкстаў, уступ. арт. і камент. Г. Барташэвіч, Мінск.
- Замовы 2009 – *Замовы*, 2009, уклад., У. А. Васілевіч, Л. М. Салавей, Мінск.
- Народная медыцына 2007 – *Народная медыцына. Рытуальна – магичная практыка*, 2007, укладанне, прадмова і паказальнікі Т. В. Валодзінай, Мінск.
- Славянские древности 1995 – *Славянские древности. Этнолингвистический словарь*, 1995, ред. Н. И. Толстой, т. 1 (А–Г), Москва.

BELORUSSIAN ZAMOWY AND OTHER FOLK MEDICINE TEXTS
AS EVIDENCE FOR LINGUISTIC AND CULTURAL PERMEATION
IN THE FORMER GRAND DUCHY OF LITHUANIA

ABSTRACT

This paper presents the lexical material stored in the Belorussian *zamowy*: names of holidays, prayers, designations of the sacred and clergy portraits, as well as names and nationalities. The documentation, coming from two sets of Belorussian *zamowy* (addresses given in references), shows clearly that these texts – which usually come with a classic construction, important for those telling them – preserved traces of multilingualism, different religions and dialects, as well as the information about the nationalities residing in the area. Some lexemes (or groups of lexemes) mix two or three languages. What is more, it often occurs that literary language and the standard variety (Polish) are mixed with Belorussian dialects, which stems from the historical circumstances the area studied. Such information could be preserved in *zamowy* because *słowa* or *szepty* (as they were called) had strictly defined structure, and had to include certain lexemes that always came in the same pre-defined order.

БЕЛОРУССКИЕ ЗАГОВОРЫ И ДРУГИЕ ТЕКСТЫ НАРОДНОГО ЛЕЧЕНИЯ
КАК СВИДЕТЕЛЬСТВО ВЗАИМОПРОНИКНОВЕНИЯ ЯЗЫКОВ НА
ТЕРРИТОРИИ БЫВШЕГО ВЕЛИКОГО КНЯЖЕСТВА ЛИТОВСКОГО

РЕЗЮМЕ

Статья представляет лексический материал, содержащийся в белорусских заговорах, который касается названий праздников, молитв, определений изображений святых и священников, а также имен святых и национальностей. Документация, почерпнутая из двух книг белорусских заговоров, выходные данные которых содержит перечень использованной литературы, с яркостью показала, что в данных текстах (отличающихся, как правило, классической композицией, существенной для тех, кто их произносил) сохранились следы многоязычия, разных религий и диалектов, а также информация относительно национальности проживающих на данной территории. Некоторые лексемы (или сочетания лексем) содержат следы смешения двух или даже трех языков, или общелитературного языка (польского) с белорусским диалектом, что – по мнению автора – вытекает из прошлого исследуемого пространства. В заговорах могла сохраниться вся указанная информация, так как данные единицы (слова, шепоты, как их принято определять), помимо прочего отличались определенным построением и набором определенных лексем с их четкой последовательностью.

Słowa kluczowe: zamowy białoruskie, nazwy świąt i modlitw, imiona świętych, wielojęzyczny obraz Wielkiego Księstwa Litewskiego.

Keywords: Belorussian *zamowy*, holidays' and prayers' names, saints' names, multi-lingual image of the Grand Duchy of Lithuania.

Ключевые слова: белорусские замовы, названия праздников и молитв, многоязычный образ Великого княжества Литовского.